

Александар Стаменковић

Епархија нишка, Ниш - Србија

e-mail: jerej.aleksandar.stamenkovic@gmail.com

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ЦРКВЕНИХ ОПШТИНА И ЛАИЧКЕ СЛУЖБЕ У СРПСКОЈ ЦРКВИ XVIII–XX ВЕКА

Анстракт: У тексту указујемо на историјски развој црквене општине у Српској цркви у периоду XVIII–XX века и на појаву еклисиолошких недоследности које су биле узроковане устројством црквене општине и имале нежељене утицаје на служење лаика (=верника) у Српској цркви. Једна од основних недоследности поретка црквене општине јесте у томе што се одређење еклисиологије, на основу које је тај поредак створен, налази у чињеници да се службе и извори власти не темеље на Литургији, као што је то било у прва три века, већ превасходно на администрацији. Делимично је томе допринела и држава, односно историјско-богословске прилике на просторима где су Срби живели, а посебно околности у Аустроугарској монархији. Учешћу лаика у области свештенодејства (Литургији) није довољно посвећена пажња, а њихово служење у области црквене управе је пренаглашено захваљујући увођењу црквеносамоуправних (демократских) тела у устројство црквене општине.

Кључне речи: црквена општина, парохија, лаик, клирик, евхаристијска заједница, служење у Цркви, еклисиологија, есхатологија.

Увод

У Уставу СПЦ дати су чланови којима је била сврха дефинисати појам и устројство црквене општине¹. Постоји одређена недоследност у црквено-правном коришћењу термина *црквена општина*, дефинисаног Уставом СПЦ, као и термина *хришћанска општина*, коришћеног за прве хришћанске заједнице². Отуда се и јављају мишљења која црквену општину нашег времена доводе у везу са хришћанским општинама апостолског доба. Тако, према тврђењу Б. Цисаржа, „почетак црквених општина треба тражити још у првим вековима хришћанства, дакле у првим хришћанским општинама у апостолско време“³. Овакав став посебно је

1 Према одредбама Устава СПЦ, црквену општину „сачињавају припадници СПЦ са свештеником на једној одређеној територији која може обухватати једно или више места, а у циљу старања о потребама цркве“ (чл. 20). Црквену општину „сачињава једна или више парохија“ (чл. 21). Видети: *Устав СПЦ*, чл. 182, 183, 184. и 187.

2 „У древној цркви епископ је под својом управом, нарочито у прво време историје хришћанства, имао један одређен град, у коме је основана и у коме је постојала *хришћанска општина*“. Лебедев 2002, 175–176. „Парохијска епитропија за руковање црквеном имовином образовала се од оних стараца... у дотичним *црквеним општинама* још од првих векова постојања цркве“. Милаш 2004, 456. и 561.

3 Цисарж 1970, 144.

карактеристичан за протестантске верске заједнице и њихове црквене општине⁴. Међутим, таква тврђења немају своје реално утемељење. Већ из саме дефиниције црквене општине уочава се да она коренито одудара од устројства ране Цркве. Најпре, црквену општину, у њеном данашњем смислу и дефиницији, одликује чињеница да се она може састојати од више парохии (чл. 21. *Устава СПЦ*), док у раном Хришћанству нису постојале парохии и није било појаве да свештеници начелствују већим бројем Евхаристијских сабрања у једној помесној Цркви, под једним епископом. У раној Цркви „поистовећивање евхаристијског сабрања са самом Црквом Божијом имало је као непосредну последицу очување *једне Евхаристије* у свакој Цркви под вођством начелствујућег Епископа“⁵. Битна разлика, такође, открива се и у чињеници да је у првим вековима Хришћанства управа над имовином била у надлежности епископа и клира, док у црквеној општини управа над црквеном имовином у великој мери, чак врло често и пресудној, зависи од лаика. Апостолско 38. правило, у погледу обавеза епископа, даје следећа упутства: „Епископ нека се стара о свима Црквеним стварима (πραγμάτων=*имању*) и нека њима (побожно) управља, јер Бог (све) надзирава“. Апостолско 39. правило својим садржајем обухвата упутства за служење презвитера и ђакона: „Презвитери и ђакони без знања (γνώμης=*одобрења*) епископа нека ништа не предузимају (ἐπιτελείωσαν)“⁶. Ранохришћанску праксу одражава и антиохијско 25. правило (341. г.) у којем је записано: „Епископ да има власт над стварима Цркве тако да располаже њима за све потребите (=сиромашине) са сваком побожношћу и страхом Божијим (εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ = *благобољзньствѣмъ и страхомъ Божиѣмъ*)“⁷. За разлику од праксе древне Цркве, „по питању управљања материјалним пословањем и имовином, одбори црквених општина су се руководили начином управљања у клубовима и другим световним организацијама, у којима су чланство и управа играли главну и често једину улогу у целокупном одлучивању и планирању активности“⁸.

Хришћани, Народ Божији у *новозаветном* тексту названи су на више места грчком речју λαός (Дап 18, 10; 2Кор 6, 16; 1Пет 2, 9-10)⁹, и у вези са тим потребно је дати објашњења и одређења *лаичке службе* и појма *лаик* у Хришћанству. У том циљу може се искористити тврђење да су сви учесници хришћанских „собрања заједно са својим предстојатељима чинили један народ Божији, царско свештенство“, те је, на тај начин, „појам »λαός« од *самог почетка* имао два значења: он је означавао сав народ Божији, коме су припадали сви чланови Цркве без изузетка (значи, и клирици), а у литургијском поретку је означавао оне којима је начелствовао предстојатељ и који су касније добили посебан назив »λαϊκοί«“⁸, тј. лаици. Ранохришћанско поимање службе лаика, наводи А. Шмеман, подразумева *верника* који се *рукополаже* кроз Крштење и Миропомазање, добијајући благодат ради испуњења свога призвања⁹. Циљ и круну тог призвања крштени верник налази у *Светој Тајни Евхаристије*¹⁰. За

4 Према Калвиновом учењу о Цркви, она не прелази локалну групу верника (тј. црквену општину). У таквим тврђењима, он се ослања на Нови завет: „Јер гдје су два или три сабрана у име моје, ондје сам и ја међу њима“ (Мт 18, 20). Leonard 2002, 279.

5 Зизиулас 1997, 95. Cf. „Немамо никаквих основа да сматрамо да је у раном периоду у градској Цркви било неколико, а не једно евхаристијско сабрање“. Афанасјев 2003, *Студије и чланци*, 106.

6 Спасовић 2008, 77. Cf. Вуковић 1994, 318–320. Шмеман 2007, 178.

7 *Greek New Testament*. (CD issue)

8 Афанасјев 2001, 20.

9 Шмеман 2007, 255–256.

10 У Православљу се „причешћивање светим Даровима посматра као испуњење, као круна и

разлику од оваквог ранохришћанског поимања лаичке службе, устројство црквене општине омогућило је да постоји другачије схватање улоге верних људи по коме средиште њиховог црквеног живота није у области свештенодејства, тј. у Светој Евхаристији која води *јединству* чланова Цркве, већ у области црквене управе где је пренаглашавање улоге верника доводило до подвојености између верника и клирика¹¹. На основу наведених чињеница може се рећи да се настанак црквених општина, дакле, не може тражити у раном Хришћанству.

Историјско-богословски преглед развоја црквених општина у Аустроугарској

Појава црквених општина и еклисиолошке недоследности, које ће она донети са собом, резултат су новијих историјских околности и дешавања. У већим градовима Хабзбуршке монархије, с почетка XVIII века, био је, стално или привремено, настањен знатан број грчких трговаца. Заједно са њима било је и Румуна. Број Срба се нарочито увећао након Велике сеобе под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, 1690. године. Почети оснивања црквених општина код православних везују се управо за веће градове Хабзбуршке монархије: Беч, Трст, Загреб... Већ 1726. године, православни Срби, Грци и Румуни у Бечу имали су организован црквени живот и организовану *црквену општину* са правом јавности¹². Потребне послове око формирања *црквене општине*, оспособљавања капеле за богослужење и њено освећење, обавио је 1726. године митрополит београдско-карловачки Мојсије Петровић¹³. Према истраживањима Д. Медаковића, православна црквена општина у Бечу постоји од „1730. године, када се помиње и црква Св. Георгија“, јер према „Привилегији коју је царица Марија Терезија издала 1776. године, управа Парохије Светог Георгија изричито је предата у руке турских поданика православне вере који су у Беч долазили својим, махом трговачким послом“¹⁴.

У деценијама које су уследиле, многи православни житељи Беча, без обзира на етничку припадност, осећаће се као староседеоци у овом граду. Године 1786. они

као највиша тачка евхаристијског богослужења чији се основни смисао састоји у томе што он *реализује* Цркву као нову творевину“... „Овакво схватање и овакав опит евхаристије њу пројављује као самоочевидно и неопходно испуњење крштења“. Шмеман 2002, 79.

11 За црквени живот Срба у Аустроугарској може се рећи да је „устројство црквених општина омогућавало ову подвојеност, а председник црквене општине који је обавезно лаик, могао је да ствара непрестану напетост између себе, црквеног одбора и свештеника“. Крстић 2003, 242. Протојереј Душан Поповић је 1962. г. писао свом архијерејском намеснику: „Састанак у ЦШ општини није сјајно прошао. Вечите свађе и неспоразуми довели су дотле да се и оно мало заиста добрих православаца удаљи од Дома и од активног рада у општини... Ја за сада, док се још мало не стабилизујем, не могу да енергично иступим против рушилачког рада неколицине људи који су у току последњих неколико година довели дотле да црквени живот скоро сведу на нулу. Надам се да ћу почетком идуће године покушати да такво стање поправам. Уз претходно саветовање са Вама... Са градњом цркве стоји се на мртвој тачки иако је све остварљиво са мало добре воље, увек се нађе изговор да се градња одложи до бољег времена или томе слично“. Спасовић 2008, 87.

12 Мецановић 2010, 23.

13 Исто.

14 У то време, као „пароси при храму Св. Георгија на Штајерхофу помињу се Срби“. У једном писму „од 19. феб. 1759. Карловачки Митрополит Павле Ненадовић наређује игуману-ефимерију у Бечу“... Медаковић 1998, 73.

Сф. „Српска православна црквена опћина у Кнежевим Виноградима се спомиње још 1742. г. када свећеник Петар Парабук преузима службу“... Šmrčковић 2008.

су оформили посебан комитет са циљем да се у ”Бечу оснује властита црква”, јер су желели да се ”одвоје од оних православца који су били турски поданици, а у Бечу су боровили само привремено”.¹⁵ Убрзо су и добили жељене *Привилегије*.¹⁶

Проблеми везани за црквену општину, и уопште за устројство Цркве, јесу појаве ширих размера, које долазе до изражаја посебно с почетка XIX века. Тако је Црква у Грчкој, после ослобођења од Турака 1824. године, била сведок утицаја ”новог и непознатог духа који је дошао са запада и донео прилично протестантско и римокатоличко схватање живота”.¹⁷ Посебно обележје тог утицаја уочава се у наглашеној индивидуалности, у разбијању парохије и евхаристијског заједништва, као и у чињеници да је устројство Цркве било нарушено; живот и активности заједнице, који су били успостављени у многим местима и селима, били су ометани због поменутих западних утицаја.¹⁸ Евидентна је била присутност оваквих проблема и у Карловачкој Митрополији. Утицај протестантизма и државе на Православље кроз формирање црквених општина учинио је да се најпре разбије евхаристијско заједништво на националној основи између Грка, Срба и Румуна,¹⁹ а касније и унутар ’националних’ црквених општина.

Шездесетих година XIX века много се радило на оснивању првог српског православног храма и српске црквене општине. Аустро-Угарска монархија била је правна држава и све је било подређено правном поретку. Било која институција или асоцијација у царевини, стога и црквена јединица, могла је да функционише једино уколико је регулисана и призната одређеним правним актом државе. Због тога је први одбор српске ”црквене општине морао, 23. октобра 1860. године, да донесе први Статут који је потврђен 14. новембра 1860. год. од стране Доњоаустријског намесништва са одређеним циљем за »Установљење Восточно-Православне Српске парохијалне општине«”.²⁰ Састављачи овог Статута нису били упућени у еклисиолошке истине и он је имао низ очигледних одступања од аутентичног Предања. Тако, на пример, епископ Никодим Милаш био је посебно незадовољан ”одредбом Статута која предвиђа да свештеник нема право учествовања у седницама општинске управе”.²¹ Сличне проблеме имале су црквене општине у Трсту, Загребу, као и у другим већим градовима на територији Аустроугарске монархије.²²

15 Медаковић 1998, 74.

16 *Привилегије* је дао цар Јосиф II, у јануару 1787. г., а потврдио их је Франц II, 8. октобра 1796. г. Исто.

17 Папатанасиу 1997, 45.

18 Исто.

19 Евхаристијско заједништво Грка, Срба и Румуна постојало је у Бечу у првој половини XVIII в. – „њихов црквени и молитвени живот био је везан за капелу Св. Георгија која се налазила у једној приватној кући у Демфингер дворцу“... Тек од средине XVIII века настају нове „околности у којима се литургијски и верски живот српског народа у Бечу одвијао“, и постаје „потпуно разумљива тежња Срба да оснују своју црквену општину, школу и цркву“. Мецановић 2011. Cf. Медаковић 1987, 56–59.

20 Мецановић 2011.

21 У акту бр. 308 из 07.12.1897. г., Н. Милаш пише: „Ја мислим да ми (одбор) признаје добру намеру када сам предлагао да се уметне у Статут она ставка о учествовању свештеника у општинским састанцима“. Исто.

22 Мецановић 2012. На основу *Правила* (1772. г. први пут дата, а обновљена 1793. г.) српске ЦО у Трсту може се уочити са каквим проблемима су се суочавали Срби и каквим одредбама су настојали да предузму ’превентиву’. У тексту *Правила* пише да, у случају неспоразума, „...имаће одбор власт да их [свештенослужитеље] отпусти и пошаље у њихов манастир, заискавши претходно друга лица начином и путем назначеним у чланку 23“. Медаковић 1987,

Царским Рескриптом из 1868. године „црквене општине су постале обавезни начин организовања црквеног живота у Карловачкој Митрополији, која се тада налазила на територији Аустроугарске монархије“²³. Увођење и наметање црквене општине, као обавезног начина организацији Цркве, резултовало је различитим реакцијама. Многи су упозоравали на опасност да ће црквена општина изазвати подвојеност у Цркви. Указивало се на чињеницу да се „парохија овим гестом дели на две власти: јерархијску и демократску - у којој лаици бирају своје представнике у лику председника и других званичника; да се парохија, која је имала свештеника на челу, сада ставља под власт савета или скупштине са председником на челу и да се тиме уводи светски начин пословања и организовања“²⁴. Исказивана су и мишљења којима се упозоравало да се на „тај начин у Српску цркву уводи устројство протестанских црквених општина“²⁵. Оваква забринутост за канонски поредак и живот у Цркви није постојала без разлога. Поједине последице увиделе су се тек касније. Сергије Троицки наводи сведочанство једног свештеника: „До Рескрипта црквом су управљали поп и два-три човека, које је поп изабрао. И они су нам подигли велелепне храмове и украсили их дивним иконама – одежама. Свега су имали. А од када се управља по Рескрипту – не можемо скупити новаца ни за репарацију цркава“²⁶.

Црква би увек требало да чува, као свој темељ и основни идентитет, Царство Божије и његову икону – Литургију. Такође, требало би и остале активности у свом животу, и свој утицај на друштво, да повеже са Литургијом. Идентитет Цркве се „не темељи на историјским збивањима и на ономе што се у историји чини да је истинито и добро већ на будућем царству, на Литургији... Зато све оно што је потребно да Црква чини у историји, и да њена делатност буде истинита, да би била Црквена, треба да извире из будућег Царства Божијег“²⁷. Међутим, са развојем модерног друштва мењао се и поглед на Цркву. Велики део одговорности припада и самим хришћанима – новијим поколењима Цркве, који нису успевали да своју веру и своје схватање Цркве изразе на начин који би био канонски-правно одређен, а модерном друштву прихватљив, разумљив и кооперативан. По запажању Мандзаридиса, модерно друштво карактерише и процес у коме се „структуре, функције и вредности друштвеног живота дистанцирају од Цркве и постају аутономне. Црква својим духом и својим присуством не натапа целокупни друштвени живот, него се на њу гледа као на специјализовану установу“²⁸. Овакав однос према Цркви, поред многих других узрока, утицао је на појаву установе црквене општине. Посебно се такав однос одражавао на црквеноопштинске документе и статуте. Они постају све више у служби правних норми државе и идеја овога света, а не средство за имплементацију еклисиолошких начела у црквени живот. Статут Српске црквене општине Свети Сава у Бечу био је редукован и дорађиван, а свој нови облик добио је 1894. године. Ни са овим се нису постигли задовољавајући резултати у пракси, па се изнова радила коректура. Коначна верзија Статута усвојена је на скупштини 7. маја 1906. године. Иако и ова верзија није у свему била у духу канонског Предања, она је ипак обезбеђивала одређени ред и поредак у црквеној општини Светог Саве. У *првом*

73; Медаковић 1998, 44.

23 Крстић 2003, 241.

24 Милетић 2008.

25 Исто.

26 Троицки 1939, 21.

27 Мидић 1995, 24–25.

28 Мандзаридис 1997, 55.

параграфу Статута дато је извесно одређење црквене општине. Њу сачињавају сви „Срби православне вероисповести настањени у области главног града Беча, сходно закону од 19. децембра 1890. и закону из 1905. године, а тако исто и они Срби који живе на подручју бечке полиције“, при чему је наглашено да она припада надлежности Задарске епархије и да при томе чува *аутономна своја права*²⁹. Са овако дефинисаном црквеном општином и њеним Статутом, чинило се да се Црква изборила за могућност очувања црквено-школске аутономије у односу на државу. Али, испоставило се да је црквена општина, будући у духу правних принципа и далеко од склада са еклисиолошким начелима, остављала много простора за утицај секуларизованих идеја. Нове генерације које су пристизале у Аустроугарску укључивале су се у рад црквене општине. Они нису схватили да је циљ чланова црквене општине да, без обзира на све њене недоследности, одбране Цркву од многих непожељних утицаја државе. Борба за аутономију и слободу Цркве од државе претворила се у борбу против својих духовних пастира. Посебно су новодосељени Срби уносили дух секуларизма, политиканства и антицрквености, који ће врло брзо оставити велике последице. У већини случајева улога свештеника била је сведена на „ниво административног службеника“³⁰. Занимљиво је истаћи чињеницу да се сасвим слична појава дешавала и на 'вишој инстанци' – на *црквеној скупштини*, или конгресу, како је тада она називана од Монархије³¹.

Цркву би требало да карактерише принцип саборности, али истовремено она мора бити и јерархијска. У црквеној пракси саборност не би смела да искључује јерархију. Међутим, није редак случај да се „учествовање верника у Сабору тумачи на погрешан начин који је заснован на погрешној примени »демократских« начела на Цркву. Учествовање верника значи првенствено привилегију која им је дата да би могли да изразе своју бригу за Цркву“³². Често искушење за многе Србе у Хабзбуршкој монархији било је нарушавање поретка Цркве под изговором очувања саборности. Државне власти сагледавале су проблеме српског народа кроз црквену *скупштину*, и једино су за њу хтеле да знају. Начело црквене саборности је нарушавано јер је она „од стране Срба претворена у »народно представништво«, које је имало претензије да се бави и *политичким питањима*, која су интересовала наш народ у Монархији“³³. Такве тенденције биле су карактеристичне и за *Благовештенски сабор*, за који је „Јован Ђорђевић рекао да је био »први појав нашега парламентарнога живота на овој страни«“³⁴. У таквој ситуацији, као један од главних проблема за Србе појављује се неслога између њих самих. Циљ живота у Цркви јесте спасење, јединство у Христу, заједништво и љубав, а не раздори и неслога. „Наше и лично и заједничко, лично-саборно хришћанско биће, живот и спасење јесте у сједињењу, јединству и општењу (=заједништву) са Црквом као Богочовечанским *Телом* Христовим, оживљаваним,

29 Мечановић 2011.

30 Врло често однос према пастиру изражавао се речима: „Попе, ми те плаћамо и твој је олтар“. Исто.

31 XX Законским чл. из 1848. г. одређен је „број посланика за »црквену скупштину« (конгрес)“, и износио је „стотину лица: од овога броја било је 25 свештених лица, 50 лица из световног, а 25 из војничког staleжа“. Слијепчевић 1991, том II, 168.

32 Овакве привилегије учествовања лаика на Сабору заснивају се на чињеници да „нико у Цркви није лишен Духа Светога и да је свакоме дат дух одговорности и бриге за Цркву, дух *активнога чланства*“. Такође, овакве привилегије не чини вернике „са-управитељима“. Шмеман 2007, 249.

33 Слијепчевић 1991, том II, 168–169.

34 Треба такође имати у виду да владе „ни у Бечу ни у Пешти, нису хтеле овим »црквеним скупштинама« признати карактер парламента“. Исто, стр. 169.

одушевљаваним и надахњиваним Духом Светим Утешитељем, по благовољењу Бога Оца³⁵. Нажалост, ове основне и непроменљиве истине Православља биле су често заборављане. Унутрашњи сукоби међу Србима заоштравали су се нарочито након нових споразума између Аустрије и Угарске 1867. године. Већ на првом сабору, под новим режимом, дошло је до конфронтација у којима су, са једне стране, стајали „конзервативни посланици на челу са црквеним великодостојницима“, који су били изненађени и запрепашћени предлозима друге стране – непомирљиве опозиције „великог броја представника једне либералне странке“³⁶. Овакви сукоби и неслога највише су штетили самим Србима, што и јесте био план и циљ Монархије.

Развој устројства црквене општине у Америци и Краљевини СХС

Поредак настао у Карловачкој Митрополији преносио се и на многе друге области где су се Срби насељавали. С краја XIX и почетком XX века у Америку је пристигло неколико таласа Срба, досељеника из Аустроугарске. Највећа група „Срба доселила се у Америку између 1880. и 1914. године и то: из Херцеговине, Далмације, Боке Которске, Славоније, Лике, Баније, Кордуна, Босне, Војводине и најмање из Србије“³⁷. Они су свој духовни живот у новим условима организовали по угледу на поредак и устројство црквених области које су напустили, а то је подразумевало и формирање црквених општина. Прве црквене општине настале су већ с краја XX века: у Џексону (Jackson, California) 1894. године, у Галвестону (Galveston, Texas) 1895. године, у Мекиспорту (McKeesport, Pennsylvania) 1902. године итд.³⁸ Оне су, по свом настанку, најстарије 'црквене јединице' Српске Православне Цркве на територији Америке. Углавном су старије „и од парохија и од епархије“ и њихово оснивање није повезано са епископом „јер га није било“, већ су „организатори ових општина били наши верници“, који су их формирали „по старокрајском начину“³⁹. Валидност црквених општина доводи се у питање већ и самим начином њиховог настанка – без повезивања са епископом. Још од времена древне Цркве, „јединство верних у Христу појављује се као јединство око епископа и свештеника“⁴⁰, а не без епископа и мимо свештеника.

Еклисиолошке противуречности, које је са собом носило устројство црквене општине, пренеле су се на тле Америке, али су тамо дошле до још већег изражаја. Свештеници су извештавали архијереја о чињеници да су се поједине цркве пријавиле и прилагодили као организације пред америчком администрацијом, у којима је клир имао споредну улогу. Године 1915. један свештеник је записао да су се у таквој ситуацији послодавци користили „црквеним новцима, обрћући их у својим трговинама“, и при „таквом управљању, без контроле, хиљаде долара је пропало“⁴¹. Ако се овакав однос према имовини у црквеним општинама упореди са начелима древне Цркве, где се „економија није посматрала као циљ, већ као средство опстанка и упражњавања човекољубља“, онда је очигледно колико се далеко отишло од истине и светотајинског начина живота. Проблеми су се наставили и након формирања Америчко-канадске

35 Јевтић 2005, 9.

36 Срејовић 2000, 202.

37 Вуковић 1994, 13; Cf. Слијепчевић 1991, том III, 335.

38 Вуковић 1994, 334.

39 Исто, 316.

40 Мандзаридис 2004, 56.

41 Вуковић 1994, 318.

епархије, 1921. године. Она добија свој Устав 1927. године, али је његов нацрт рађен по угледу на Црквену уредбу Карловачке Митрополије, босанско-херцеговачке аутономне цркве и према црквеним уредбама из Краљевине Србије⁴². Епархијски Устав [=Статут] није донео довољно реда у живот Цркве. Епархија „није имала никакав увид у финансијско пословање својих подручних општина“, али су представници црквених општина, приликом заседања црквено-народног сабора у Либертвилу, остварили своју намеру да „прегледају епархијско финансијско пословање и манастирске рачуне“⁴³. Овакве појаве међу лаицима не само да су дијаметрално супротне новозаветној скромности (1 Тим 6, 8), већ представљају и непосредно нарушавање еклисиолошких начела (уп. 38. и 41. ап. правило)⁴⁴.

Црквене општине су пренете из Карловачке Митрополије и на многе друге области у којима су Срби вековима живели и у којима су оне представљале новину у црквеној организацији. Оне су Уставом СПЦ из 1931. године, у готово истом облику као и у Карловачкој Митрополији, постале важеће за целу територију Краљевине Југославије. Б. Гардашевић наглашава чињеницу да је такво увођење црквених општина на територији Србије, Црне Горе и Македоније „била нова ствар“, и оне су установљене „по угледу на сличне институције које су постојале у Карловачкој Митрополији и у цркви Босне и Херцеговине“⁴⁵. За црквене општине се може рећи да „канонско предање Православне цркве не познаје ову установу“⁴⁶.

Лаичка служба и устројство у српским црквеним општинама у Аустралији

Еклисиолошке недоследности црквене општине, као и последице које са тим долазе, осетиће се и у Аустралији. Епископ Дионисије је саветовао Србима који живе на овом континенту да се „организују по угледу и према прописима Устава Епархије америчко-канадске“. Као један од главних разлога за то наводи да је „Устав Епархије

42 Слијепчевић 1991, том III, 347.

43 Вуковић 1994, 318.

44 Апостолско 38. правило даје следећа упутства: „Епископ нека се стара о свима Црквеним стварима (=имању) и нека њима (побожно) управља, јер Бог (све) надзирава“. У 41. ап. канону налазе се за овај рад драгоцен подаци: „Заповедамо да епископ има власт над Црквеним стварима (=имовини). Јер ако му треба поверити драгоцене душе људске, далеко више му треба заповедати о стварима (=новцима), тако да се по његовој власти све управља, те да преко презвитера и ђаконa раздаје потребитима (=сиромасима), са страхом Божијим и сваком побожношћу“. Овај канон одређује начин служења и презвитера и ђаконa у погледу ових питања. Они, заједно са епископом, учествују у распоређивању црквеног иметка. По епископовој „власти се све управља“, а „преко презвитера и ђаконa се раздаје потребитима“. Може се приметити да овај поредак одражава структуру која постоји на Евхаристијском Сабрању. На Сабрању, епископ начелствује, а овде се све управља према његовој власти. Слична паралела може се уочити и за презвитере. Посебно, ако се обрати пажња на улогу ђаконa, види се колико је она слична оној улози и месту које је ђакон заузимао у области свештенодејствовања. Као што се на Евхаристијским сабрањима служење ђаконa састојало у томе да предају Дарове (*Причешће*) вернима, тако се и овде служење ђаконa састојало у томе да раздају од црквених добара потребитима. Ове чињенице иду у прилог тврђењу да се древна Црква приликом организације управљања материјалним добрима и приликом формирања поретка у овој области руководила већ установљеним и датим устројством Евхаристијског богослужења. Другим речима, еклисиологија, која има своје основе у Евхаристијском устројству, сада даље налази свој израз и у области црквене управе.

45 Гардашевић 2002, 225.

46 Крстић 2003, 241.

америчко-канадске сачињен према правним прописима којима је био регулисан црквени живот у Карловачкој Митрополији⁴⁷. Занимљиво је нагласити да су сами представници Срба у Аустралији тражили упутства од епископа Дионисија за организовање у црквено-школске општине. Парохија се нигде није помињала. Мало је вероватно да је парохија, као облик организовања црквене заједнице, била потпуно непозната српским верницима у Аустралији⁴⁸. Овакве чињенице откривају свест и поглед верника, па и многих тадашњих свештеника, на црквену заједницу као на неку световну установу и организацију, а не као на Тело Христово, које је богочовечански организам, обиталиште Духа Светога и Дом Очево. Ако се жели аутентични живот у Христу, онда то „не може да се оствари изван црквеног организма“. Евентуални „нови облици и нови начини деловања треба да се роде у старим“ (=предањским), а не да свој извор налазе превасходно у овосветским моделима⁴⁹.

Прве црквене општине на аустралијском континенту основане су крајем четрдесетих и почетком педесетих година⁵⁰. Поред свештеника, било је у њима и ревносних верника, који су преузимали на себе велики део обавеза. Међутим, од самог почетка рада црквено-школских општина у њиховим активностима рефлектовала су се неслагања у политичким, идеолошким, организационим и другим ставовима, који су постојали у то време код тамошњих Срба. На тај начин, црквене општине нису биле елемент зближавања и уједињавања Срба, већ су врло често биле места где су се пројављивали неслога и неспоразуми⁵¹. Свештеници су, у циљу избегавања непотребних немира, понекад морали да буду дуготрпеливи и да снисходе у својим ставовима према лаицима, који су били чланови одбора. Али, превеликим снисхођењем Црква може и да „губи своју саборност и свој идентитет“ и то је могуће „да се деси у току покушаја прилагођавања у савременом плуралистичком друштву“. У том прилагођавању свету и његовим идејама постоји, дакле, и опасност посветовњачења устројства Цркве и њеног живота. Међутим, „циљ Цркве није да се саобрази свету, него да га обухвати и преобрази“⁵².

Епископ Атанасије Јевтић указује да је „биће и живот Цркве у њеном сједињењу, јединству и општењу (=заједници) са Христом, њеним Господом и Спаситељем, ... , а у Њему и са Њиме – са Светом и Животворном Тројицом“⁵³. Одступање од оваквог јединства у Цркви појављује се у облику разних немира и

47 Спасовић 2008, 102.

48 Исто, 101.

49 Мандзаридис 1997, 56.

50 Позната су времена оснивања црквено-школских општина: ЦШО „Свети Сава“ у Сиднеју – 1949. г. (стр. 220), ЦШО „Свети Сава“ у Аделаиду – 1950. г. (стр. 235), ЦШО „Св. Тројица“ у Сев. Јапору – 1952. г. (стр. 264), ЦШО „Св. Никола“ у Блектауну – 1952. г. итд. Спасовић 2008, 267.

51 Протојереј Душан Поповић је 1962. г. писао свом архијерејском намеснику: „Састанак у ЦШ општини није сјајно прошао. Вечите свађе и неспоразуми довели су дотле да се и оно мало заиста добрих православаца удаљи од Дома и од активног рада у општини... Ја за сада, док се још мало не стабилизујем, не могу да енергично иступим против рушилачког рада неколицине људи који су у току последњих неколико година довели дотле да црквени живот скоро сведу на нулу. Надам се да ћу почетком идуће године покушати да такво стање поправам. Уз претходно саветовање са Вама... Са градњом цркве стоји се на мртвој тачки иако је све остварљиво са мало добре воље, увек се нађе изговор да се градња одложи до бољег времена или томе слично“. Исто, 87.

52 Мандзаридис 1997, 57.

53 Јевтић 2005, 9.

нереда, и представља утицаје овога света на црквени живот. Последице световног утицаја на Цркву увиђале су се кроз унутрашње сукобе у црквеним општинама. До спорова међу аустралијским Србима долазило је како између самих група лаика, идеолошки различито оријентисаних, тако и између верника и клира. У вези са споровима између самих лаика, треба истаћи чињеницу да су чланови црквених општина скоро увек истовремено били припадници и одређених политичких партија, клубова или удружења. Условљени утицајима припадности различитим организацијама, лаици су своја лична схватања и виђење цркве преносили на управљање црквеном општином. Као резултат тога, јављала се тежња да се црквена општина претвори у световни клуб или чак политички форум. Лаици су „своја политичка трвења преносили и на терен Цркве“, што је „најчешће изазивало конфликтне ситуације у црквеним општинама“ и што се „врло негативно одражавало на саму мисију Цркве“⁵⁴.

Велике проблеме доноси и нејасно разликовање питања различитости служби у Цркви од питања и проблема дисхармоничног подвајања на клир и лаике. Клирикаризам, као могућа еклесијолошка недоследност, понекад бива злоупотребљен. Тачно је да се као проблем у пракси јавља ситуација у којој, с једне стране, „клирици црквена питања сматрају својим, док су, с друге, лаици према тим проблемима равнодушни, јер су навикли да их посматрају као питања клира“⁵⁵. Међутим, проглашавати за клирикаризам појаву када свештеник истрајава на црквеним истинама, представља један дубљи проблем, који, такође, треба имати у виду. У црквеним општинама на аустралијском континенту „појединци и групе користили су недостатке оваквог устројства, уцењујући јерархију и условљавајући своју помоћ и подршку одређеним уступцима и компромисима“. У случају да су „поједини пароси бранили канонски поредак Цркве, били су излагани разноврсним интригама и проглашавани за »клирикалистe«, нетолерантне, аутократе, или једноставно лоше и непопуларне свештенике, за које се од надлежног епископа обично захтевало удаљавање и премештај“⁵⁶.

Озбиљну сметњу остварењу еклесијолошких начела у практичном животу чланова Цркве представљала је и демократија. Међу Србима, досељеницима у Аустралији, владало је одушевљење демократијом, што се манифестовало тежњом да се демократски принципи примене и на управљање црквеном општином. „Будући у вечитом искушењу да имитирају световне моделе друштва, чланови црквених општина настоје да уводе демократски систем по питању пословања и свих врста одлучивања у црквеним телима“⁵⁷. У црквеним општинама је „све решавано гласањем чланова и свака одлука је била резултат воље утицајније већине чланова, који су давали тон и правац црквеној општини“. У таквом окружењу и организацији, „свештеник и побожни парохијани нису могли лако доћи до изражаја“⁵⁸. Тако, врло често се дешавало да истина, коју брани и заступа мањина, буде потиснута и занемарена надгласавањем већине чланова црквене општине. Највише проблема тада имали су свештеници.

Демократски принципи, ма како били узвишене идеје људског друштва, нису применљиви на црквено устројство. Они „немају места у Цркви зато што Црква није

54 Спасовић 2008, 105.

55 Мандзаридис 2004, 58.

56 Спасовић 2008, 104.

57 Милетић 2008.

58 Спасовић 2008, 79.

демократија, него народ Божији који је Сам Бог изабрао и поставио на служење у Цркви⁵⁹. У вези ових питања, А. Шмеман указује да „Црква није демократска и никада није била демократска, и то зато што Црква није људска установа са људским циљевима и сврхама. Црква је Божанска Установа, коју нису основали људи већ Христос, која свој живот прима од Бога и која има један нарочит циљ: да спаси људе тако што ће их увести у живот благодати, праштања, љубави и истине, и тако што ће их сјединити са животом самога Христа“⁶⁰.

Закључак

На основу свега наведеног, може се рећи да је устројство црквене општине омогућавало утицај секуларистичких принципа на црквени поредак, тј. начела на којима почива секуларизовани свет продирали су у Цркву и постајала су црквена начела. Тиме је нарушаван основни црквиградитељски задатак Православља – спасење њених чланова, обожење њихово у стремљењу и ходу ка Царству Божијем. Устав СПЦ и његове одредбе о устројству превасходно морају бити у служби пројаве Царства Божијег. Протојереј Г. Флоровски упозорава да *есхатологија* не би требало да буде „тек један посебан одељак унутар хришћанског богословског система, већ пре његов основ и темељ, његов водећи и надахњујући принцип, или, рекли бисмо, поднебље свеукупног хришћанског мишљења“⁶¹. У сваком аспект живота Православно Хришћанство мора потврдити да јесте „суштински есхатолошко“, а Црква – да јесте „есхатолошка заједница“, будући да је она Нови Завет, коначни и завршни, и тиме, »последњи“⁶².

Извори

Устав Српске Православне Цркве, Друго издање Св. архијерејског синода, Београд 1957.

Свето Писмо Новог Завета, Превод Св. Архијерејског Синода СПЦ, штампано 1998.

Свештени Канони Цркве, превод: Еп. Атанасије Јевтић, Православни Богословски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2005.

Примарна литература

Афанасјев, Протопрезвитер Николај (2001): *Служење мирјана (лаика) у Цркви*, Вршац: Епархијски управни одбор Епархије банатске.

Афанасјев, Протопрезвитер Николај (2003): *Студије и чланци*, Вршац: Епархијски управни одбор Епархије банатске.

Вуковић, Сава (1994): *Историја Српске Православне Цркве у Америци и Канади 1891–1941*, Крагујевац: Каленић.

59 Афанасјев 2001, 82.

60 Шмеман 2007, 246.

61 Флоровски 2005, 579.

62 Исто.

Гардашевић, Благота (2002): „Организационо устројство и законодавство Православне цркве између два светска рата“, у: *Избор црквено-правних радова*, Београд: Богословски факултет СПЦ.

Зизиулас, Митрополит Јован (1997): *Јединство Цркве у Светој Евхаристији и у епископу у прва три века*, Нови Сад: Беседа.

Јевтић, Епископ Атанасије (2005): „О Тајни Цркве Христове – о канонима и канонском предању“, у: *Свештени Канони Цркве*, Београд: Православни Богословски факултет.

Крстић, Протојереј Зоран (2003): „Актуелни црквени Устав и процес секуларизације“, у: *Гласник СПЦ*, бр. 10, Београд: Св. архијерејски синод Српске православне цркве.

Лебедев, Петрович, Алексеј (2002): *Свештенство древне васељенске Цркве*, Београд: Zepter book world.

Leonard, Emile (2002): *Opšta istorija protestantizma*, Tom I, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Мандзаридис, Георгије (1997): „Живот Цркве пред савременим друштвеним развојима“, у: *Искон*, бр. 3, Врање: Епархија врањска.

Мандзаридис, Георгије (2004): *Социологија Хришћанства*, Београд: Хришћански културни центар.

Мидић, Еп. Игњатије (1995): „Црква и њен идентитет“, у: *Сећање на будућност*, Београд.

Слијепчевић, Ђоко (1991): *Историја Српске Православне Цркве*, Том III, Београд: БИГЗ.

Спасовић, Протојакон др Станислав (1997): *Историја Српске Православне Цркве у Америци и Канади 1941–1991*, Торонто-Београд: Источник Епархије канадске.

Спасовић Станислав, Милетић Србољуб (2008): *Историја Српске Православне Цркве у Аустралији, Новом Зеланду и Јужној Африци*, Сиднеј: СПЦ у Аустралији и Новом Зеланду.

Троицки, Сергије (1939): „О устројству црквених општина у Српској Патријаршији“, у: *Светосавље*, издање новембар-децембар, Београд.

Флоровски, Георгије (2005): *Црква је живот*, Београд: Мисионарска школа при храму Светог Александра Невског.

Шмеман, Протојереј Александар (2002): *Водом и Духом*, Шибеник: Истина.

Шмеман, Протојереј Александар (2007): *Наш живот у Христу, Христов живот у нама*, Београд: Мисионарска школа при храму Светог Александра Невског.

Секундарна литература

Greek New Testament, in: Michael Bushell, *Bible Works for Windows*, BibleWorks, L.C.C. Big Fork, MT: Hermeneutika. Programmed by Michael S. Bushell, Copyright © 1996. (CD issue)

Медаковић, Дејан (1987): *Летопис Срба у Трсту*, Београд: Југословенска ревија.

Медаковић, Дејан (1998): *Срби у Бечу*, Нови Сад: Прометеј.

Медаковић, Дејан (2004): *Срби у Загребу*, Нови Сад: Прометеј.

Мецановић, Миодраг (2010): „Најстарија црквена општина Срба ван граница Србије“, у: *Православље*, бр. 1037, Београд: Информативно-издавачка установа САСи СПЦ.

- Мецановић, Миодраг (2011): *Црквена општина*, Интернет: www.serbkirche.at/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=7, 21.12.2011.
- Мецановић, Миодраг (2012): *Српска православна црква у Аустрији*, Интернет: www.serbkirche.at/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=65, 02.01.2012.
- Милаш, Епископ Никодим (2004): *Православно црквено право*, Београд-Шибеник: Истина, издавачка установа Епархије далматинске.
- Милетић, Србољуб (2008): *О црквеној општини*, Интернет: www.svetosavlje.org/pastir/index_sve.php?qa=1003, 17.05.2008.
- Папатаnasiу, Атанасиос (1997): „Заједништвом до потпуности“, у: *Искон*, бр. 3, Врање: Епархија Врањска.
- Срејовић, Драгослав, Мирослав Мирковић и други (2000), *Историја српског народа*, књ. 5, том II, Београд: Српска књижевна задруга.
- Цисарж, протопрезвитер-ставрофор Бранко (1970): *Црквено право I (Општи део и организација Цркве)*, Београд: Свети архијерејски синод СПЦ.
- Šmrčković, Peter (2008): *Srpska pravoslavna crkvena općina [u Kneževim Vinogradima]*, Internet: <http://www.knezevi-vinogradi.hr/religija/srpska-pravoslavna-crkvena-opcina.html>, 24.03.2008.